

Tinnen klepmaat uit Zwolle, met een produktieverrassing in de bodem

Ad van Diest

Het hierna beschreven tinnen klepmaatje (afb. 1) betreft een inhoudsmaat van 1 deciliter. Daartoe is de vermelding van de inhoud, te weten DECILITER, in het oor gestempeld. Het maatje is echter ouder dan de naam aangeeft. Het eerste ijkmerk start namelijk met het arrondissementssijkersmerk van E.G. Staal sr. (afb. 2), die van 4 juni 1823 tot 1 januari 1870 werkzaam was te Zwolle. Hierna komen de goedkeuringsmerken t en u (resp. 1863 en 1864), gevolgd door de jaarletters B (1870) t/m q (1906-'07), waarbij alleen de K van 1877 ontbreekt.

De eerste ijkmerken in aanmerking genomen, zal oorspronkelijk op het handvat het opschrift NED: MAATJE (DECILITRE) of iets dergelijks hebben gestaan. Zichtbaar is dat een oude benaming is weggeslepen, waarna de nieuwe benaming DECILITER is afgeslagen. Een en ander is dan conform de ijkwet van 1869, waarin in art. 44 werd verordonneerd oude benamingen vóór 1 januari 1880 te vervangen. Uit overlevering is gebleken, dat dit niet altijd consequent is gebeurd. Op de inhoudsmaten die kort na 1869 zijn vervaardigd, zijn soms wel de oude en nieuwe benaming naast of onder elkaar vermeld.

In het grondvlak is het gietersmerk afgeslagen. Het betreft het merk van de Zwolse tinnegieter Arend ten Klooster (geboren in 1828 en overleden in 1860). Zijn merk wordt in dit geval gevormd door de initialen A.T.K in een kroon met daaronder een roos (afb. 3).

Over de productie van tinnen inhoudsmaten is van de hand van de heer R.J. Holtman een lezenswaardig artikel verschenen in *Meten & Wegen* [1]. Op p. 2707 beschrijft hij hoe het gat in de bodem, de *ziel*, werd gedicht, door een teveel aan tin in het gat te gieten en dat later af te draaien. Bekend is, dat fabrikanten van maten en gewichten oud materiaal of materiaal van foute produkten gebruikten. Ook Holtman schrijft in zijn artikel over hergebruik.

Bij dichting van het gat in de bodem van het onderhavige klepmaatje, blijkt een stuk tin te zijn gebruikt van een oud 18e eeuws tinnen voorwerp. In de bodem is een ronde plak (Ø ca. 25 mm, afb. 4)

Afb. 1 Zwolse tinnen klepmaat van een DECILITER uit 1863.

Afb. 2 Het particuliere merkteken van de Zwolse arrondissementssijker E.G. Staal sr.

zichtbaar met de middelste schildjes van een zogenaamd viermerk. Dit in Nederland in het begin van de 18e eeuw in gebruik genomen merk was net als het engelmek, een merkteken voor de beste kwaliteit tin, het zogeheten Engelse bloktin.

Afb. 3 Gietersmerk van de Zwolse tinnegieter Arend ten Klooster

Het viermerk vertoont meestal de hierna beschreven volgorde: in het eerste (linker) schildje staan de initialen van de gieter. Soms komt voor dat de naam is vermeld. Het eerste schildje is dus een meesterteken. Het tweede schildje draagt een engel en is het eigenlijke kwaliteitsmerk. Het derde schildje beeldt de Hollandse leeuw af. Het vierde schildje vertoont een persoonlijk merk of het wapen van de gieter of het wapen van de stad waar hij werkzaam was. Vaak staat boven het viermerk een gekroonde X, hetgeen ook een merk voor goede kwaliteit tin betekent [2]. Ter illustratie volgt hieronder zo'n viermerk (afb. 5). In dit geval betreft het het merk van Arent Jan Coenen te Amsterdam (geboren in ca. 1709, overleden in 1768) [3].

Uit het bovenstaande blijkt, dat in de ronde plak tin in de bodem van de klepmaat de schildjes met het engeltje en de leeuw zijn te zien. Onder deze schildjes zijn ook de letters GELSHA te herkennen. Deze letters zijn toe te wijzen aan het stempel ENGELS HARTTIN, dikwijls weer een extra kwaliteitsaanduiding voor Engels bloktin [4].

Afb. 6 toont een mooi voorbeeld van een 'viermerk' in combinatie met het X-merkteken en de aanduiding ENGELS HARTTIN. Het is het merk van de Alkmaarse tinnegieter Gerbrand Hendriks (geboren in 1813, overleden in 1875) [5].

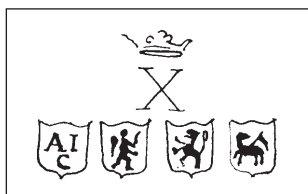
Tenslotte: aan de binnenwand en op de bodem van het klepmaatje zat nogal wat vastgekoekt vuil. Reinigen heeft in dit geval de moeite geloond; pas daarna kwamen de schildjes uit het viermerk en de letters tevoorschijn. Aan het grondvlak (onderkant bodem) met het gietersmerk van Arend ten Klooster, was namelijk niets te zien van een aangebrachte plak. Conform voorschrift voor tinnen maten werden immers de meetrand, de binnenzijde van de wand en die van de bodem mat gelaten en werden zij aan de buitenzijde glad afgewerkt.

Bronnen:

- [1] Holtman, R.J.; De produktie van tinnen maten. In: 'METEN & WEGEN', nr. 114, juni 2001, pp. 2704–2709.
- [2] Dubbe, B.; Tin en tinnegieters in Nederland. De Tijdstroom, Lochem, 1978 (2e druk), pp. 116-117.
- [3] zie [2], pp. 327 en 332, fig. 187.
- [4] zie [2], p. 119.
- [5] zie [2], p. 326, fig. 178.

Afb. 4 De 'ziel' in de binnenzijde van de maat, met het restant van een viermerk.

Afb. 5 Gietersmerk, zogenaamd 'viermerk' van de Amsterdamse tinnegieter Arent Jan Coenen.

Afb. 6 Gietersmerk, zogenaamd 'viermerk', van de Alkmaarse tinnegieter Gerbrand Hendriks.